

A gyermek nyelvének fejlődése.

A gyermeki értelem ébredése együtt jár a nyelv fejlődésével; az öntudatra ébredő gyermek kezdetleges gagyogása segítségével igyekszik gondolatait környezetével tudatni, s viszont beszélő képességének fejlődése segíti gondolkodásának fejlődését. Physiologusok és psychologusok, ép a lelki élet vizsgálata szempontjából, gyakran foglalkoztak a gyermek nyelvének megfigyelésével is; ellenben a nyelvészek — kiket e kérdésnek legközelebről kellene érdekelnie — alig fordítottak reá nagyobb figyelmet, noha nem egyszer hivatkoznak a gyermek nyelvtanulására, ha a nyelv eredetéről, fejlődéséről vagy az idegen nyelvek tanulásáról van szó. Újabban a nyelvek fejlődésének és folytonos változásának magyarázatában nagy szerepet játszik a gyermek nyelvtanulása, sőt *Passy* (*Étude sur les changements phonétiques*. Paris. 1890) kizárólag annak tulajdonítja a nyelvek fejlődését, hogy a gyermek tökéletlenül utánozza a felnőttek beszédét és mindig marad valami különbség a két nemzedék nyelve között. (V. ö. *Simonyi*, Magyar nyelv. I. 15—17. ll.).

A legkitünőbb munka, mely e kérdéstről szól *Preyeré* (*Die Seele des Kindes*, 2. Auflage, Leipzig. 1884), a ki a gyermeki lélek fejlődésének minden egyes nyilvánulásával foglalkozik, köztük természetesen a beszélő képesség fejlődésével is. Preyer a physiologus szempontjából tekinti a kérdést s főleg azt kutatja, hogyan válik a gyermek szervezete mind alkalmasabbá arra, hogy gondolatait szavak segítségével tudja kifejezni. E mellett híven és részletesen leírja, hogyan fejlődött fiának beszélő képessége életének első három évében.

Preyer munkája buzdított engem is arra, hogy megfigyeljem fiam nyelvének fejlődését s feljegyezzem folytonos haladását. E megfigyelés eredménye e dolgozat, melyben a nyelvtudomány

szempontjából vizsgálom, hogy hogyan tanulja meg a gyermek az ő anyanyelvét. Engem a kérdésnek főleg nyelvészeti oldala érdekelt s főleg azt töreksem megvilágítani, hogy mily módon jut a gyermek anyanyelve szókincsének és szerkezetének birtokába.

Maga a dolgozat két részre oszlik. Az első részben leírom pontos időrendben fiam nyelvének fejlődését születésétől negyedfél éves koráig; a második részben e megfigyelések és más gyermekeken tett észleletek alapján igyekszem megvilágítani, hogy hogyan jut a gyermek anyanyelvének birtokába.

I.

Az emberi beszédnek kettős alapja van. Csak akkor szólhatunk arról, hogy a gyermek beszélni tud, ha a hallott hanghoz vagy hangkapcsolathoz bizonyos állandó értelmet fűz s ha viszont gondolatainak kifejezésére bizonyos állandó hangkapcsolatokat használ. A ma született gyermeknél ép ezért szó sem lehet beszédéről. Hangokat képez ugyan, hisz világrajöttét is hangos sirással adja környezetének tudtára; hangképző szervei épek, azonban teljesen hiányzik nála a beszélés értelmi feltétele: nincs mit megértenie s nincs mit kifejeznie. Ehhez járul az is, hogy a gyermek születésekor még nem képes hangokat felfogni, mert sem halló szerve, sem agyveleje nem alkalmasak erre. Születésekor minden gyermek süket s csak néhány hét múlva válik fogékonyrá a hangok felfogására.*)

Hosszú időnek kell azonban eltelnie, míg a gyermek hasonlóságot vesz észre a mástól hallott és az önmagától képzett hang között, és utánozni akarja ezeket a hallott hangokat. Még hosszabb ideig tart, a míg a fejlődő gyermek észreveszi és megéri a kapcsolatot valamely tárgy képe vagy valamely cselekvés és a hallott hang között. Ismét egy újabb lépést kell tennie, hogy ő maga kapcsolja össze a tudatában meglevő fogalmat a hangoknak egy bizonyos sorozatával, hogy ez által akaratát környezetével tudassa. Csak ekkor mondhatjuk, hogy a gyermek beszélni kezd.

*) *Schultze* szerint (*Die Sprache des Kindes*, 8. l.) a gyermek születése után a 3. és 8. hét között válik fogékonyrá a hangérzetek iránt; *Preyer* azonban azt állítja (i. m. 55. l.), hogy ha a gyermeken életének 4. hetében sem veszünk észre semmiféle hatást erős hang benyomása alatt, már fölmerülhet az a gyanú, hogy a gyermek süket marad.

Ha azonban érteni akarjuk a gyermek beszédének fejlődését, figyelemmel kell kísérnünk életének első napjától kezdve, hogy lássuk, mint válik hangképző szerve mind alkalmasabbá az egyes hangoknak s a hangok egyes kapcsolatainak képzésére, s hogy megfigyeljük, hogyan fejlődik lassanként értelme, megismerve az az egyes tárgyakat s megértve a körülötte végbemenő eseményeket, a míg végre megteszi azt a nagy és fontos lépést, hogy fogalom és hang között állandó kapcsolatot létesít.

Életének első napjaiban már hallatott hangokat a megfigyelt gyermek, de csakis kellemetlen érzéseinek kifejezésére. Ezt a gyermeksírást nehéz betűkkel pontosan jelölni; rendszeren két magánhangzó kapcsolatából áll, melyet egyfolytában ismétel a gyermek; körülbelül *oá, oá*. Később már olyankor is képez hangokat, midőn jól érzi magát s nyugodtan fekszik bölcsőjében. E hangok kezdetben szintén csak magánhangzók, leggyakrabban hosszan képzett *á* és *é* hallható, de már a tizedik héten többször képez egyes mássalhangzókat is. Először csak két magánhangzó között jelentkeztek egyes zöngés mássalhangzók és a *h*.

A negyedik hónapban már gyakoribb a hangok képzése. Ha a gyermek jól érzi magát, lábával rugdalózik; kezével kapál s e közben, néha egyfolytában perczekig is, hangokat hallat. Természetes, hogy e hangoknak semmiféle jelentőségük sincs; az egészséges gyermek mozgatja tagjait, s a hangszalagok, a nyelv s a száj többi részei csak úgy mozognak, mint a kéz vagy a láb. Így aztán a legkülönbözőbb, s betűkkel nem is jelölhető hangok keletkeznek; köztük sok olyan is, melyekre később sohasem lesz szükség. Leggyakoribbak most is a magánhangzók s a mássalhangzók közül a zöngés hangok (*b, d, g, m, l*). Ennek oka az, hogy a száj részeit csak akkor mozgatja, midőn a hangszalagok is rezegnek. De hallat néha magánhangzók előtt egyes zöngé nélküli explosívákat (*p, t*) és a *h*-t. A negyedik hó végén kezdte a rezgő hangok képzését s nagy örömet lel folytonos hangoztatásukban; leggyakoribb a hátsó vagyis uvularis *r* (*ρ*), de hallható a nyelvvel képzett, sőt az ajak rezgésével létrehozott labialis *r* (*ʀ*) is.

Az ötödik és hatodik hónapban még gyakoribb a hangok képzése; a magánhangzók mellett mint újabb mássalhangzók hallhatóak a *j, k, n*, s egész idő alatt nagy örömmel képezi egyfolytában, néha perczekig is, a labialis *ʀ*-t. Hangkapcsolatait azonban még nem szótagolva képezi, hanem egyfolytában ejti őket.

A hetedik hónapban a kiejtett hangok mindinkább a szótagok alakját öltik magukra, s e szótagokat a gyermek gyorsan képezi egymásután, rendszeren kettesével, hármasával. Ekkor kezdődik a gögicselés korszaka. A magánhangzók majdnem kizárólag

ezek: *á, á, é, é, é*, a képzett kapcsolatok pedig ilyenek: *bábábá, dádádá, vávává* s bilabialis *w*-vel *wávává*; később ilyen kapcsolatokat is hallatott: *tátátá, átá, ádá, átátá*, néha *dé, té*. A hó végén még a következő kapcsolatok sorakoztak ezekhez: *tá, át, átá, dá, dádá*, ritkábban: *édé, dedé, tátn, hátn, dedn*. E mellett még mindig szereti a bilabialis *ř* képzését.

A nyolczadik hónapban kevés újabb kapcsolatot ejt: *ádá, édé*. E mellett észrevehető, hogy a haragot, nem tetszést, fájdalmat vagy örömet, habár ugyanazon hangkapcsolatokkal, de más hanghordozással fejezi ki. A mástól hallott hangra is mintegy felel a saját gögicselésével. Az uvularis *ρ*-et már rég nem hallatta s most egyszerre újra kezdi képezni, s nagy öröme telik benne, ha egyfolytában hallatja, épúgy mint ezelőtt az *ř*-rel tette. Hallhatók néha a következő mássalhangzók is: *gy, cz*, s e kapcsolat *ki*. A gögicselés olyan, mint eddig volt; három szótagon túl az egyfolytában ejtett hangok sora most sem terjed.

A kilenczedik és tizedik hónapban új hangkapcsolatok lépnek az eddigiekhez: *ká, gye, pápá, pápápá* és dentilabialis *π*-vel *pápá, pápápá*. A legkedveltebb kapcsolatok most *té, été, tété, á, tá* és nagyon nyújtott *é*-vel *téé*.

A tizenegyedik hónapban, életének 46. hetében, vettem először észre, hogy egy hallott hangcsoportot megért; erre a kérdésre ugyanis: hol az apja? — megkeres szemeivel és rám nevet. Néhány nap múlva megérti ezt a kérdést is: hol a lámpa? s rátekint az égő lámpára; utóbb e felszólításra már akkor is megkeresi szemeivel a lámpát, ha nem ég. E hó folyamán még a következő két kérdést érti meg: hol az anyja? — hol a Vicza? A hangok képzése azonban még az előbbi fokon marad; csakis szokott és kedvelt hangkapcsolatait ejti, leggyakrabban ezeket: *tá, te, tete, tátá, tátátá*. Újabb és ritkább kapcsolat *ágyá*.

A tizenkettedik hónapban megérti, ha azt mondom neki: füttyül, s vagy füttyülőjével füttyül, vagy pedig szájával próbál, utánozva az ajkak csucsorítását. Ezekre a kérdésekre: hol a nagypapa? hol a nagymama? a falon függő arczképekre néz. Megérti még ezt a kérdést is: hol a czipő?

Mielőtt első életévét beötöltötte volna, vettem észre, hogy hátrázott czéllal utánoz egy hallott hangot; ugyanis, ha macskát lát, így hívja magához: *cszszsz*, a mint azt felnőttektől hallotta.

Egy éves korában a hangok képzése elég változatos, de még mindig nem kapcsolja őket valami fogalomhoz; monologszerű gögicsélése csakis hangképző szerveinek gyakorlására szolgál. A hallott hangokhoz azonban már gyakrabban fűz értelmet. Megérti, az eddig említetteken kívül, a következő szavakat: trombita, labda, fűjj; tehát nemcsak egyes tárgyak neveit, hanem bizonyos cselekvéseket is összekapcsol már a megfelelő hangképpel. S ezen-

túl mindig több és több tárgyat ismer meg s többféle cselekvést végez el az illető szavak hallatára. A tizenharmadik hónapban megéri e szavakat: *ló* (játékszer), *láb*, *esze* (fejét mutatja), *foga*, *üveg*; elvégzi a megfelelő cselekvést e felszólításokra: adjál! add ide! tedd le! Sőt ezt az összetettebb cselekvést is híven végrehajtja: add oda a cipőt apjának, vagy anyjának!

Életének 54. hetében vettem először észre, hogy hallott hangokat utánozni igyekezett. Ha azt mondták neki *tessék*, ő utána mondja *te*; e szót *aggyá* így ismétli *aggyá*, a mi annál könnyebb neki, mert ezt a kapcsolatot már ezelőtt is képezte. Ha azt mondták neki *pápá*, ő így ismétli *tátá*.

A 13. hónap utolsó hetében történt először, hogy egy bizonyos cselekvést állandóan ugyanazon hanggal kísér. Ha áll, azt mondja *á, á*, úgy a mint mástól hallotta; ha el akar menni, azt mondja *tátá*; ha valaki elment, vagy valamit leejt, azt mondja *é, é*, s ugyanezt mondja akkor is, ha valamely kérdésre nem akar vagy nem tud felelni. Tehát ez esetekben a kiejtett hangokhoz már bizonyos jelentést fűz.

A tizennegyedik hónapban majdnem napról napra szaporodnak azok a szavak, melyeket megért, még pedig leginkább egyes testrészek és a körülötte levő tárgyak neveit. Megmutatja a fájós ujját is erre a kérdésre: hol a bibis ujj? — Ha valaki kimegy, vagy ha ő valamit leejt, ledob, most is mindig evvel kíséri *é é*. Ha valamit oda ad valakinek, most már önkényt mondja *te* (*tessék*), egy-két hét múlva *tes* (az *s* nagyon hasonló az *sz*-hez.) Ha ki akar menni a szobából, azt mondja *ki* (nagyon elől képzett *k*-val). Ed-digi szavai, melyekkel egyes cselekvéseit kíséri, mind egytaguak voltak.

A tizenötödik hónapban nagy haladást tett mind az egyes szavak megértésében, mind pedig a hallott szavak utánzásában. A vele gyakrabban érintkező személyeket névről ismeri; ha kérdezik tőle, megmutatja, hogy hol van ez vagy az; ily módon 12 személyt ismer névről. Felszólításra mind több és több cselekvést végez el: dobd el! fésüld meg magad! fésüld meg ezt vagy azt! tedd a füledhez! fujd el! stb. Ha azt mondják: *ceicsiba!* lefekszik, mintha aludna. Néha még arra is halgat, ha azt mondják neki: nem szabad!

Most már ejt kéttagú szavakat is, s állandó jelentést fűz következő szavaihoz: *babá*, jelent más kis gyermeket vagy játékbabát; *anyá* (e h. anyja; az *ny* nem egészen palatalis képzésű, hanem postalveolaris *n*); *páppá* a. m. papa; *biczá* (Vicza, dajkájának neve); *cziczá*. Ha valaki elmegy, azt mondja *pápá*, ha pedig kocsin ül, vagy kocsijával játszik, ezt evvel kíséri: *gyí, gyü*. E mellett még mindig tart egyes, jelentés nélküli hangkapcsolatok képzése.

E hó második felében mindig több és több szavat ért s e

mellett folyton halad utánzó képessége is. Az egyes hangok articulatiója azonban nem egyforma, hanem ingadozó s csak többszöri ismétlés után állapodik meg ejtésük módja az egyes szavakban. Legkönnyebben utánozza az *m*, *p*, *n* mássalhangzókat; a *gy*, *ny* és az *s* az alveolaris és palatalis képzés közt ingadozik, az *r* rendszeren lingualis, de csekély a rezgése, leggyakrabban *j* hangzik helyette. A magánhangzók közül használja a következőket: *a*, *á* (ezt ejti rendszeren *a* helyett is), *á*, *e*, *é*, *é*, *é*, *i*. Hallás után ismétli a következő szavakat: *ánnes* (Ágnes); *gyere*, *gyeje*; *ágye* (e h. *ágyé* a. m. adieu); *tesé* (tessék); dajkája nevét eddig így mondta *biczá*, most *czitá* lép helyébe s ez válik állandóvá. Egyszeri hallásra ismételte ezt: *kuká* (kuka a. m. néma); e helyett *Ottó* azt mondotta *okkó*.

A 64. héten utánzott először háromtagú szavakat: *mam-mamma* vagy *mámmámmá* (nagy-mama) és *nappappa* vagy *páp-páppá* (nagy-papa). Önkényt használja e szót *pápá* most már akkor is, ha ő akar elmenni; ezt *appá* mondja akkor, vagy valamit leejt vagy felvesz, ha leül vagy ha azt akarja, hogy őt felvegyék.

A 65. héten hallottam tőle az első, két szóból álló mondatot: *czitá telé* (Vicza tejet); ha dajkájára haragszik, azt mondja: *dádá czitá*. Néhány nappal később a következő eseményt beszélte el, úgy a mint előtte történt: a ház tetején állott a macska, ő meglátta s így szólt *cziczá*, elment a helyéről s ekkor azt mondta *é*, azután leugrott, s ezt e szóval közölte *appá*. Tehát e három szóval *cziczá—é—appá*, beszélte el a látott eseményt.

E hó végén szókészlete, melyet önkényt használ gondolatainak vagy még gyakrabban akaratának közlésére, a következő: *appá* (apja); *annjá*; *czitá*; *dádá*; *náná*; *pápá*; *gyere*, *gyeje*; *é*; *gyú*, *gyí*; *ámmá* (hamar), néha *bábá* (baba). Ha kérdik, mi az illető tárgy, megnevezi még ezeket is: *bize* (víz); *teje* (tej); *keze* (kéz, keze); néhány nap mulva már maga is kér vizet e szóval: *bize*.

A tizenhatodik hónapban önkényt használt szókészlete a következőkkel bővült: *báttá* (vatta); *bú* (a. m. tehén, ökör); *dedző* (Dezső); *tész-tá* (tészta); *táto* néha *táto ná* (katona); *bácsi* (bácsi); *tájczá* (krajczár). Tehát szavai még mindig kéttagúak, csak *táto-ná* háromtagú, csakhogy ekkor is szünetet tart a 2. és 3. szótag között, mintha új szót kezdene; a *tész-ta* két szótagja között szintén szünetet tart, mivel a két mássalhangzó érintkezése nehezé teszi a kiejtést. De ha hallja, utána mondja e háromtagú szavakat: *ápítá* (apika), *láczitá* (Laczika, a saját neve). E mellett a jelentés nélküli hangcsoportok képzése még mindig gyakori.

Akaratát néha mozdulatokkal, jelekkel fejezi ki; ha valami tetszik neki vagy valami ételből még akar, igent int a fejével, ha pedig kér valamit, összeütogeti kezét.

A tizenhetedik hónapban gyakran utánozza a követ-

kező szavakat: *tátya* (kártya); *tettő* (kettő); *tatuli, tatili* (skatulya); *lisz-tá* (Liszka); *pisz-tá* (Pista); *pis-tó-tá* (piskóta); egyes felszólításra utánoz több más szót is. Önkényt használja a következőket: *picző* (ezipő), *tottó* (doktor), *pompó* (kompót), *tittá* (tik-tak a. m. óra); *ú-ú* (a. m. kutya); *talá, taná* (kanál); *uss* (hús); *tántondá* (katona), s e három szótagot most már egyfolytában mondja; *mé* (még); *idde* (ide); *tijez* így nevezi az arczépeket, mivel ezeket mutatva, mindig azt kérdik tőle: ki ez? Hallotta hogy képeskönyvet így is nevezik *bilderbuch*, s ő maga is így kéri *billá, bildá*. Ebben a hónapban a következő két szóból álló mondatot alkalmazta: *áttjá gyele*.

A tizennyolczadik hónapban a következő új szavakat használja: *buczi, muczi* (nyúl); *góa* (golya); *áczi, áczita* (Laczi, Laczika); *táti* (Kati); *káká* (kakao); *kis* (kisasszony); *böm* (könyv), képeskönyvet most így hívja *tántondá*, mivel katona is van benne; *goó* (golyó); *peresz* (perez); *ágy*; *bacsotá* (vacsora); *ebéde* (ebéd); *beles* (leves); *ese* (esernyő); *bot*; *töszö* (köszönöm); *ház*; *adide* (add ide); *nyissá*; *ája* (arra); *éje* (erre). Két szóból álló mondat: *nyissá ajtó*.

Igyekszik mindent ismételni, a mit előtte mondanak, de utánzása tökéletlen, nem találja el a kellő hangot. Ebben a korban a következő magánhangzókat ejti: *a* (ritka), *á* (*a* helyett), *á, u, i, é, e, ë, ê*; az *ö, ü* ritka, helyettük *ë, i*-t ejt. A mássalhangzók ejtése még ingadozóbb; szó elején leginkább csak explosiva állhat, néha *m, l*. Ki tudja ejteni a legtöbb mássalhangzót, csak a *v* helyett ejt mindig *b-t* s a palatalisok képzése maradt az előbbi fokon, és *r, j* helyett ejt néha *l-t*. Az egy szóban ejtett szótagok száma rendszeren kettő, csak a többször hallott *s* már jól ismert szavakban ejti a harmadik szótagot is. De ha valamely szót először utánoz, csak az első két szótagot ejti; pl. *e* helyett *gesztenye* azt mondotta *deszte*.

Megfigyelte, hogy a felnőttek egyfolytában beszélnek akár hosszabb ideig is, s ha ezt akarja utánozni, egyfolytában képez hangokat értelem nélkül. Tudja utánozni egyes állatok hangját is.

A tizenkilenczedik hónapban ismét bővült szókincse: *gyószí, gyózi* (Józsi); *pala* (kalap); *paczi* (a. m. ló); *pumpi* (krumpli); *amma* (alma); *kis-aszó* (kisasszony); *szája, tája*; *bór, bórt* (bor, bort); *nóna* (konyha); *mancsenta* (mansetta); *eles* (elesik, elesett); *émé* (elment); *ébite* (elvitte); *ébite* (elvette); *mem* (nem); *nincs*; *ide*; *oda*; *ott a*; természetes, hogy még több szavat ért, melyeket azonban ő maga nem használ. Ezt a szót *nyissá* mondja, ha azt akarja, hogy az ajtót vagy a skatulyát kinyissák, vagy hogy karpereczet, gyűrűt levegyenek.

A két vagy több szóból álló mondatok most is ritkák; e hó folyamán csak a következőket jegyezhettem fel: *paczi eles* (a ló elesett); *ébite annya*; egyszer négy szót fűzött össze egy mon-

datba: *tati nincs emént nóna*, így adva tudtomra, hogy dajkája a konyhába ment.

A huszadik hónapban a következő új szavakat használta: *gyejta-tajtó* (gyertyatartó); *bijá* (virág); *tarácsó* (karácsony és karácsonyfa); *tiz* (tűz), az *i* kissé labializálva; *nanancso* (narancs); *épitő* (építő kövek); *bála* (lába); *másita* (másik, másikat); *tyuka*, *tutya*, *tyutya* (kutya); *pámpa* (lámpa); *habáto* (kabát); *pappa* (sapka); *kukó*, *tukó* (czukor); *buji* (buri a. m. liba); *ufa-tajtó*, *pufa-tajtó* (gyufatartó); *pefe* (kefe); *pésü* (fésű); *tácza* (tálca); *pép* (szép és kék); *bomb*, *pomp* (gomb); *pindza* (fíndsza); *páj* (fáj); *étöjte* (eltörte); *épi* (épít); *észí* (eszik); *iszi* (iszik); *mossa* (mosakodik); *óbas* (olvas); *ül* (ül); *bele* (a. m. bele és benne).

A mondatok képzése lassan halad előre; a szavakat rendszeren minden viszonyítás nélkül fűzi egymáshoz s önmagáról is mindig 3. személyben beszél: *étöjte aczita*; *ül laczita*; köveivel szeret építeni s ha kérdik tőle, ki csinálta, azt feleli: *aczita*; ha kérdik tőle, hol a Laczika, így felel: *ül czékbe*. Mondatban közölte ezt a megfigyelését is: *tiz ég* (tűz ég). Ragos alakokat ritkán használ, leginkább akkor, ha a kérdésben már ragos alak volt s ő ugyanavval a szóval felel, vagy pedig ha nem rég hallotta az illető szót ugyanabban az alakban. Először a következő ragos alakokat hallottam tőle: *nanancsot*, *bobába* (szobába); *annyáó* (anyjához); *czékbe*; *bátotta pindzát* (bántotta fíndsát).

A hallott szavakat mind jobban utánozza, bár a szó elején most is leginkább csak magánhangzó vagy explosiva áll; *f* helyett *p-t*, *v* helyett *b-t* ejt állandóan. Most már könnyen ejt háromtagú szavakat is, s megtanul utánozni több szóból álló mondatot is. Dajkájától többszöri hallás után megtanulta a következő verset: *csicsija babája, nincz ithun a mamája, emént a básájja* (vásárra).

A huszonegyedik hónapban szókincese mind jobban bővül; önkénytelenül tanulja meg a szavakat, melyeket környezetétől hall s alkalmazza őket mondataiban. E mondatokban nem fűzi már egész lazán egymás mellé a szavakat, hanem gyakran használ ragos alakokat: *tati ozza babát*; *tati ébitte amrát* (Kati elvitte almát); *aczita ide teszi babát*; *ánnes hozon puhá bize aptyána* (Ágnes hozzon pohár vizet apjának); — *aptya issza puhá bize* (apja iszik pohár vizet); *nincs mēmi* (semmi) benne. Ha kérdik tőle, hol alszik, így felel: *kis ábo* (ágyba); használja a következő mondatokat is: *nem kell*, *nem tud*; ez utóbbit akkor mondja, ha valamit nem képes megtenni. Leggyakrabban használja most még a tárgy ragját és a *-hoz* ragot ily alakban *-ó*: *annyáó*, *asztaló*; ez utóbbi alakot használta e helyett is: *asztalra*.

Életének 88. hetében jegyezhettem fel először, hogy a hal-

lott igéből ő maga csinált főnevet; mondták neki: puczold a pallót, s ő elszaladt, keresi a törölő ruhát kérdezve: *ol a puczó?*

A huszonkettedik hónapban már rendszeren több szóból álló mondatokban beszél; a főnevek ragjait mind gyakrabban alkalmazza, de nem mindig a megfelelő módon. Legkövetkezetesebb a tárgy ragjának használatában: *tejet észit* (eszik) *aczi*; *szejeti* (szereti) *annya*; *teles* (keres) *a laczita bączit*; — használja a *-nak* ragot is, sőt még ezt is mondtotta: *gyele aczítánat* e h. gyere Laczikához. Az igék személyragjait még nem igen tudja kellő módon alkalmazni és rendszeren a kérdésben foglalt alakkal felel; pl. erre: *aludtál?* így felel: *ajuttá*; erre: *érted?* azt mondja: *éjté*. Csak a 3. személy alakját használja önkényt is, mert ezt hallja leggyakrabban; pl. *észit* (eszik); *lába fázik*; *szejeti* (szereti); *teles* (keres); *nézze annya*. Azonban a mult időt már megkülönbözteti beszéd közben a jelentől; így pl. midőn az ő kis széke az asztalon volt, azt mondta: *lébészi aczita*, s midőn már levette, így szólt: *lébette*. Egy más alkalommal képes könyvében keresgélt, mondva: *teles a laczita bączit*, s midőn talált, így szólt: *telesett* (keresett e h. talált) *a laczita bączit*. Továbbá: *éfutta* (elfújta); *jávette* (rávette).

A névelőt eddig még egyáltalán nem használta s csak most kezdi néha alkalmazni. Érti és használja a *nem* tagadó szót is; midőn azt mondtam neki: *vedd ki!* így felelt: *nem véd ki*. — Kiejtése kevésbé változott; a szó elején álló spirans hangot most is vagy elhagyja vagy valamely más, alkalmasabb hangot ejt helyette: *étáni* (sétálni); *mámli* (sámli); *babad* (szabad).

A huszonharmadik és huszonnegyedik hónapban a legnagyobb haladást az egyes ragos alakok használatában tette: *czékje* (székre) *úni édes aptya*; *biggyázzon aczítára*; — *óbabát bégye ki* (hóbabát vegye ki; hóbabának nevezi új képeskönyvét, melynek címlapján egy hóbaba volt); *nyissa ki ajtót*; *aptya iszit tétát* (iszik teát); — *tisasszonyok útek diványon*; — *aptyának páj ujjá*. Néha helytelenül használja a ragot: *it vót laczikáo* e h. Laczikánál. E helyett *dobba* azt mondtotta *doboba*, bizonyosan a *dobot* alak analogiájára.

Ez időben kezdi először használni a birtokos jelzöt, csakhogy a birtok nevét személyrag nélkül egyszerűen a birtokost jelentő szó után teszi: *aptya szobábo*; vagy pedig az *-é* képzöt teszi a birtokos nevéhez: *ez az aptyáé kalá*; *ez a aczié kalá*.

A mult időt megkülönböztette az igen már az előbbi hónapban is, s most elbeszél néha egy-egy, napokkal előbb történt eseményt is, s az igét ilyenkor mindig mult időben használja: *tisasszonyok útek diványon*; *aczita gurgulát* (gurgulázott); *begyüt ékora fetete tutya* (fekete kutya) *aptya szobábo*. Magáról mindig 3. személyben beszél; csak egyszer hallottam tőle 1. személyű igela-

kot, de akkor is megemlítette a maga nevét: *ozom* (hozom) *aczita obabát*.

A hallott szavak és kifejezések jelentését néha helytelenül fogja fel; e két kifejezés: *nyissa ki ajtót* és *csukja be ajtót*, bármely tárgy kinyitását vagy becsukását jelenti; ezt mondta, midőn egy erszényt vagy egy ablakot akart kinyittatni, úgy szintén, midőn azt akarta, hogy a könyvet csukják be. Midőn arra akart kérni, hogy törjem fel a dióját, így szólt: *bágja le*.

Az egyes hangok utánzása annyiban javult, hogy most már szó elején is ejt néha *f*, *v*-t: *fáj*, de így is *páj*; *van*, *vót*; a *z*-t azonban még mindig elhagyja: *öd* (zöld). Tökéletlen az utánzás e szavakban: *pót fogacc* (szót fogadsz); *mëme* (szeme); *pap* (kap); *pufa* (gyufa); *lablak* (ablak); *pázik* (fázik); *papocs* (kapocs). A hiátust nem szereti, hanem *l*-t ejt a két magánhangzó között, pl. *télát* (teát). A dunántúli nyelvjárás, melyet a cselédektől hall, hatással van kiejtésére; ezt látjuk e szóban *aptya*, s abban is, hogy *á* után álló szótagban *a* helyett néha *o*-t ejt: *szobábo*, *aptyánok*, *ábo* (ágyba).

Két éves korában már folyékonyan beszél mondatokban; el tudja mondani, a mit lát, tesz vagy a mi vele történt. A főneveket ragos alakjukban használja, de gyakran felcseréli még az egyes ragokat, főleg ezeket: *-ra* és *-ba*, *-hoz* és *-nál*; pl. *ledobja ucczába*. A főnév előtt még ritkán használ névelőt. Az igék egyes alakjait rendszeresen csak úgy használja, a mint hallotta őket, leggyakoribb természetesen a 3. személy alakja; eddig még magáról is mindig csak 3. személyben beszélt, csak most kezdi elhagyni a saját nevét s e helyett az ige ragjával jelölni az 1. személyt. Kezdetben e rag mindig *-k* volt: *papok* (kapok); *ít vagyok*; *nem hozok ide*; *ot majadok* (ott maradok); mondottam neki: ne mászkálj! s ő így felelt: *nem mászkálok*. Néhány nap múlva már az *-m* ragot használja a tárgyas alakban: *nem tudom*; erre: ne bántsd! így felelt: *nem bántom*. Ebben a korban kezdte használni az első névmást, még pedig a magá-t: *mada bégye pő* (maga vegye fel).

Kiejtése folyton javul s mind jobban utánozza a hallott szavakat; ritkán ejti az *r*-t, helyette *j*-t mond s viszont a *j* helyett két magánhangzó között rendszeren *l* áll; a *k* helyett is mind ritkábban hangzik *t*. Az *s*, *zs*, *cs* még mindig az *sz*, *z*, *cz*-hez közeledik, és szó elején most is az explosivákat kedveli.

A huszonötödik hónapban újabb haladást tett az egyes nyelvtani alakok használatában, a mennyiben a ragok mind gyakoribbak mondataiban. A ragot rendszeren a szónak legtöbbször használt alakjához fűzi: *fog még légyet*; a *-vel* rag *v*-je megmarad mássalhangzó után is: *késvé*, *botvá*.

A második névmás, melyet használ, az *én*. Kezdetben ez csak mint birtokos jelző állott a főnév előtt: *én ablakom*; *én ajtóm*;

én galambomat; apja ebészi én vacsorámat; de egy hét mulva használta már mint alanyt is: én doktor vagyok, mondta utánaözva az orvost, a mint belenéz a beteg torkába. Használja már a nekem alakot is: aggyon nekem télát (teát), bár rendesen még így mondja: aczikának.

A szavak egyes ragos alakjait most már maga alkotja meg, s ezek gyakran eltérnek a köznyelvi alaktól; rendesen a legismertebb alak mintájára alkotja meg a többit is; így pl. azt mondotta *mind elesettek* az egyes számú *elesett* mintájára. Az igekötőt és igét egy szónak érzi s nem választja el ilyenkor sem: *nem megészem*. Kedveli a kicsinyített alakokat: *paczika* (ló), *kocsika*, *kojpika* (korpa).

A hiátust mindig betölti, még akkor is, ha két külön szó érintkezik egymással: *annyálé* (anyjáié), *aggya loda* (adja oda).

A huszonhatodik és huszonhetedik hónapban mind gyakrabban alkotja meg önkényt, az ismert alakok analógiájára a használandó szavak alakjait; a *-vel* ragot most is így használja: *botvá, kézvé*; — továbbá: *nyakámat, hajámat; magák* (e h. maguk) többes szám ehhez *magá*; — *léfeküdök, léfeküdünk; fojogatni* (forgatni) v. ö. *fojog*; *kinyitotva ajtó* e h. ki van nyitva az ajtó; a *-hoz* rag alakja *ó*, magánhangzó után *-ló*: *annyáló*, s így ejti azután ebben is *kütló* (kúthoz). A névmások közül most is csak ezt a kettőt használja: *én, magá*; e mellett használja a birtokos személyragokat is, bár ingadozik alkalmazásukban: *én kezit, én kezem*. Használja ez igeneveket is: *szabad lémenni, nincs meggyujtva*. Az igekötőt most sem választja el igéjétől: *nem főmnyék, nem lévőggya*. Ezt a névutót *mellé* használja a *mellett* helyett is; s azt mondta *szaladok utána*, midőn az illető elé futott.

Kiejtése most már lassabban változik; az *s, zs, cs* és *r* ejtése marad az előbbi fokon. A többi mássalhangzót mind ki tudja ejteni, csak a *j* helyett mond szó elején és két magánhangzó között *l-t*; az *ny* helyett is *l-t* mondott e szóban: *meglomla* (megnyomja) és *meglomlom*. A szó elején legjobban kedveli most is az explosívákat, de ejt már többször *sz, f, v-t* is: *szabad, fübe, vót*; de *bonat* (vonat), *s* az *s* helyett *h-t* ejt ebben *hétál* (sétál). Két mássalhangzót sohasem ejt szó elején, hanem az egyiket elhagyja: *ponygya* (spongya), *laifni* (slaifni), *kajczáj* (krajczár), *tombitálok* (trombitálok). Érdekesek a következő átmenetek az érintkező hangok között: *ém is* (én is), *füngön* (függöny), *anygya, anygyon* (adja, adjon).

A huszonnyolczadik hónapban fontos lépést tett előre. Eddig beszéde csakis egyszerű mondatokból állott, most kezd néha — bár még mindig ritkán — két mondatot sorozni egymás mellé. Felhóket látott az ég alján s így szól: *ott mén a bonat, füstöl*; — egy más alkalommal: *anyika monta, szabad*; —

kapott egy darab szőlőt s az asztalon látott még egyet: *eszt még-
öttem, aszt kapom*. Leggyakoribb az okadó mellékmondatok használá-
lata, melyeket így kezd meg: *azé mej, azéj mej*. Midőn mondot-
tam neki, hogy ne vakarja a lábát, így felelt: *de vakajom, fáj*.

A birtokos névmás használatában nem biztos; kérdeztem
tőle egy játékáról, hogy kié s ő így felelt: *énnekem*; más alkalom-
mal azt mondtam neki: ez nem a tied! s így szólt: *de ja tiem*.
Feltűnő ragos alakok: *kanáalom; fekütneni* (fektetni); *senkisét, sen-
kisének* (egy szónak érezve ezt *sénkisé*).

A kiejtésre nézve megjegyzendők: *opszlop* (oszlop), *ongoja,
ongojál* (zongora, zongorál); *tojczokát* (jó éjtszakát); *leb* (zseb).

A huszonkilencedik és harminczadik hónap-
ban nem tett újabb haladást az összetett mondatok használá-
tában. Leggyakoribb most is az okadó mellékmondat; pl. *tegye be
ja tűzbe, mej előlik* mondotta, egy darab papirost adva a kezembe.
Ragos alakok: *húsat, papirosat; nevetettek, látotta, látottam; ett*
(evett); *megiszi* (megissza). A névelő használatában még mindig
nem tud következetes lenni; most már gyakrabban használja, de
mindig csak az *a* alakot s magánhangzó előtt a hiátust *l* tölti be:
a lablak, a lasztal. A 30. hónapban egyszerre csak a *z-t* kezdte
használni magánhangzó előtt, sőt most akkor is ejti a *z-t*, ha a
főnév előtt nincs is névelő: *zapika, zebéd, maga zungirü* (üngeről);
még ezt is mondotta *zábom* e h. lábom, mintha az *l* itt is csak a
hiatust tölténé be. Viszont elhagyja a *z-t* e szóban *öccség* (zöldség).

E hó végén gyakran kezdi használni kérdő mondatokban az
-é szócskát és mindig a mondat végére teszi: *maga szejeti a cson-
tot-é?* — *nem veri még-é?* — *ebbe nincs téja-é?* E mondatok utolsó
két szótagján nagyon emeli a hangot.

A szavak jelentésére nézve megemlítendő, hogy *hija ki* azt is
jelenti az ő nyelvén, hogy küldje ki; — midőn haza jöttem, ezzel
fogadott: *ló lettem* e h. jó voltam, mivel többször hallotta és mon-
dotta: jó leszek.

Életének hatodik féléve folyamán nyelvkincse foly-
ton bővült, mondatai mind tökéletesebbek és helyesebbek lesznek.
Kiejtése egyformább, bár eddigi fogvatkozásai megmaradnak,
főleg az, hogy *j* helyett két magánhangzó között *l-t* ejt: *gyüllön*
(gyűjön), *állon* (álljon), *killé* (kié), *lőfola* (srőfolja), *polbála* még
(próbálja).

Az egyes ragozott alakokat most is a már ismert alakok
mintájára alkotja; a tövégi magánhangzó rendszeren *o, é*: *vizét,
húsat, kétét* (kettőt). Az először hallott szó alakjait az összefüggő
beszédből szintén az eddig ismert szavak analogiájára vonja el;
így pl. midőn először látott retket, kérdeztem tőle: akarsz retket?
mire azt kérdi: *ez retkē?* Egy más alkalommal dajkájától hallotta:
ott óbégatnak, s kérdi: *kik tóbégatnak?* Egyszer tányérjához nyul

s azt mondja: *jaj de meleg*, azután felém fordul: *nézze még jaj de meleg-é*. Az ismert szavak mintájára alkotta meg a következő igealakokat is: *elrontította, né ronticsa el* (ront), *márticsa be* (márt), *elrántított* (ránt), *bekormította* (bekormozta); *gőzölögött*; *még van fordítová*; *mégmelegédtem*; *hózik* (havazik), *behózott a kocsi*. A kicsi melléknév középfoka nála *kicsibb*, pl. *kicsibre csinála*; — e helyett *alúl* azt mondotta *léllü*, kétséggkívül a *föllü* (felül) szó mintájára.

Ha valamely fogalmat ki akar fejezni, a melyre még nincs szava, rendszeren valamely már ismert szót használ ebben az értelemben is, s csak ritkán vettem észre, hogy maga alkot új szót. Ilyen új szót használt a 31. hónapban: *czíjkuszoztam*, ezt mondotta, midőn körülfutott a szobában, mint a czirkuszló; a 34. hónapban pedig kérdeztem tőle: nem vagy álmos? mire így felelt: *kiámottam magam*.

Láttuk, hogy beszédeben gyakran vét az általános nyelvhasználat ellen; a 3. év utolsó havában néha már észreveszi tévedését s maga javítja ki; pl. egy ízben erre: nem a tied! ismét így felelt: *a tiem*, de rögtön elszégyenlette magát s azt mondta: *úgy köll mondani: enyim, laczikáé*. Máskor azt mondotta: *a kanapén köll fekszeni*, de mindjárt kijavította *fekünni*.

Három éves korában és a következő fél év alatt, a melyre feljegyzéseim még kiterjednek, beszéde mind jobban közeledett a felnőttekéhez. Kiejtésének mostani fogyatkozásai már nem javultak; a palatalis hangokat most is előrébb a dentalisok felé képezi, az *r*-t néha a nyelv hegyével ejti, de rezgés nélkül, legtöbbször azonban *l* vagy *j* hangzik helyette, s a *j* helyett is szótag elején rendszeren *l*-t ejt. Két mássalhangzót szó elején sohasem tűr meg, hanem elhagyja az egyiket; ilyenkor mindig az explosiva marad meg. Az először hallott szavakat most sem utánozza mindjárt tökéletesen, pl. *parillon*-t első hallásra így ismételte *kavillon*, a *datolya* helyett pedig *gatolyát* mondott; de ismételt hallás után a maga módja szerint jól utánozza e szavakat is.

Nyelvét a felnőttek beszédétől főleg az egyes ragozott és képzett alakok használata s egyes szavainak sajtáságos jelentése különbözteti meg. A ragok előtt a tö végső magánhangzója most is majdnem mindig *o*, *é*: *vánkusot*, *útot*, *ruhámot*, vagy pedig *darást* (darazsat), *küt* (követ). Még a hetedik félév végén is mindig így mondja *kardvá*, *vizré*; — e helyett *kiéi* azt mondotta *kiek?* továbbá: *még szébbébb léssz*. Használta ez igealakokat: *haragszotam*; *lefótattam* (lefolyattam); *takaródtzassonak be* (takarjanak be); *énnek* (esznek); *vénnek* (vesznek); *iszi* (issza); — egy szünyogot látva így szólt: *fogja még és döglesse meg*; — a feltéts mód jelenét így alkotta meg *annak róna* e h. adnának. Erősen érzi a *meg* igekötőnek perfectum jelentését; pl. azt mondotta: *azok a*

gyerekék már megétték, azt akarva vele mondani, hogy elvégeztek az évest: *mégjáczottam* a. m. elvégeztem a játszást. Az összefüggő beszédből vonja el néha a szó alakját; midőn ugyanis azt mondtam neki, hogy valamit délután fog megkapni, kérdezte: *mikor léssz déluta?* egy más alkalommal: *mikor van vacsorauta?* Maga csinálta e szót *összekenyér*, egy olyan darab kenyeret látva, melynek két szemben levő végén van a héja.

E most vázolt úton halad tovább a gyermek nyelve azon nyelv felé, a melyet a vele érintkező felnőttek ajkáról hall.

(Vége köv.)

BALASSA JÓZSEF.

A vogul *khq̄ls* szónak «senki» fordításán akad meg Vasverő Rajmund e mondatban *khq̄ls tit at ōlēs* s szemben az én fordításommal («senki sem volt itt») megtanít rá a saját nyelvi példám alapján, hogy *khq̄ls* tulajdonképpen «ember»-t s nem «senki»-t jelent. Helyes; culpa mea! Elmulasztottam a «senki» után szokásos módon odatenni a jelzést, hogy «(tkp. ember)», remélve, hogy ezt a közönséges szót amúgy is ismeri mindenki, ki csak valamenynyire foglalkozik a vogul nyelvvel. De ha Vasverő úr illetén formán engem a jó útra vezet, hogyan magyarázhat pár sorral alább a következőképpen: «*Khq̄ls tit at ōlēs* egészen olyan mint Arany János, Tetemre hívásának' ez a helye: ,lélek az ajtón se be, se ki'. Itt a ,lélek' szó egész szépen fordítható németre *niemand*-dal»? Hiszen ugyanezt tettem én is: a *khq̄ls* szó «egész szépen» fordítható az említett mondatban «*niemand*»-dal, vagy magyarul «senki»-vel.*) — Analog szólások a középlozvaiban: *ōpān nūurū oatēm m ätr uj* a medvénél nincs erősebb semmiféle (tkp. valamiféle) állat | *m ätr at jojtyati* *ничего не может достать*. semmi (tkp. valami) sem jut hozzá, nem képes valamit elérni | *puux mätr at postēm* nem tudok semmit sem megfogni.

MUNKÁCSI BERNÁT.

*) De erre azt mondhatni, hogy a *lélek* szót mégsem sorozná be senki a határozatlan névmások közé, ellenben a fr. *personne*-t igen. S. Zs.